

Олександр Литовченко

ДО ПИТАННЯ ПРО ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЄЛЕЦЬКОГО МОНАСТІРЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

DOI: 10.5281/zenodo.3860256

© О. Литовченко, 2020. СС BY 4.0

Метою статті є характеристика окремих сторінок господарської діяльності Чернігівського Єлецького монастиря початку ХХ ст., а також визначення рівня матеріального забезпечення обителі досліджуваного періоду. **Методологія** включає застосування проблемно-хронологічного методу в питанні структурування матеріалу. У статті використано загальнонаукові методи опису, аналізу та індукції, а також історико-генетичний метод. **Наукова новизна** роботи полягає у висвітленні тих питань діяльності Єлецького монастиря у перші роки ХХ ст., котрі здебільшого залишаються поза увагою дослідників. На основі архівних матеріалів показано основні джерела прибутків обителі, розкрито проблемні питання, що виникали в ході господарської діяльності, а також зроблено відповідні висновки щодо матеріального стану святині. **Висновки.** Господарські справи Чернігівського Єлецького монастиря на початку ХХ ст. розвивалися в позитивному руслі, хоч і не так активно, як це було, наприклад, на зламі ХVІІ – ХVІІІ ст. Майно святині часто-густо здавалося в оренду. Прибутки також надходили від коштів, отриманих у ході надання місць для поховань, здійснення обрядів, таїнств та ін. Дуже часто у процесі цієї діяльності виникали суперечливі питання між монастирем та орендарями. Вони зазвичай вирішувалися за участі Чернігівської духовної консисторії. Загалом, зважаючи на те, яку увагу в монастирі приділяли вирішенню проблемних питань, припускаємо, що матеріальне становище святині станом на початок ХХ ст. було досить скрутне. Пізніше, в зв'язку зі встановленням радянської влади, яка в подальшому впроваджувала антирелігійну політику, господарські справи обителі йшли набагато гірше. Врешті-решт монастир було закрито, а будівлі на його території в 1920-х рр. були зайняті різними радянськими установами.

Ключові слова: господарська діяльність, духовна консисторія, настоятель монастиря, оренда, Чернігівський Єлецький монастир.

Чернігівський Єлецький монастир – одна з найдревніших святинь Чернігово-Сіверщини. У наукових колах здебільшого утвердилася думка, що обитель була заснована чернігівським князем Святославом Ярославичем у 1060 р. Таким чином, цьогоріч монастирю виповнюється 960 років. За цей період доля обителі була наповнена періодами піднесення і розквіту, спаду та занепаду. Святиня неодноразово зазнавала руйнацій. На сьогодні це діючий жіночий православний монастир.

У зв'язку з проведенням секуляризаційної реформи у другій половині ХVІІІ ст. багато монастирів на Чернігівщині було закрито. Однак у 1786 р. на підставі указу імператриці Катерини ІІ Єлецький монастир було віднесено до першого класу, що надавало йому більші привілеї у порівнянні з друго- та третьокласними обителями. Господарські справи святині йшли гірше, ніж у попередній період, адже матеріальних ресурсів стало значно менше, проте обитель поступово

відновлювала своє майнове становище¹.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Єлецький монастир досяг сталого економічного розвитку, мав низку володінь. Станом на 1900 р. в обителі проживало близько півсотні чоловік, включаючи братію та прислугу. Монастир володів млином біля хутора Романівка на р. Білоус, трьома риболовецькими озерами, гаєм будівельного лісу, сінокісними луками, городами на Лісковіці та в Берізках, двома будинками в місті (в одному було управління державного майна, а інший здавався в найм) та ін. Чималий дохід святиня отримувала від церковних обрядів і таїнств. На початку XX ст. при монастирі була відкрита церковно-приходська школа та бібліотека релігійно-моральної літератури. Таким чином, святиня виконувала визначені релігійні функції, займалася господарською та культурно-освітньою діяльністю².

Утім, на початку XX ст. була складна зовнішньо- та внутрішньополітична ситуація у державі (воєнні та революційні події), яка впливала на життєдіяльність Єлецької обителі³.

Питання історії Чернігівського Єлецького монастиря на початку XX ст., зокрема його господарської діяльності, висвітлені в окремих працях дослідників. О. Тарасенко звернув увагу на історичні процеси, які мали вплив на функціонування святині сторіччя тому. Дослідник дотично торкнувся питання господарських справ монастиря⁴. А. Доценко та І. Шевчик також звертали увагу на економічний стан Єлецької обителі. Проте у їхній студії зроблено акцент на статистичних даних щодо економічного становища монастиря та звернено увагу на діяльність церковно-приходської школи⁵. У роботі І. Непотенко висвітлено стан Єлецької святині в умовах становлення радянської влади у Чернігові у 1920-х рр. Зазначено, що монастирські споруди були пристосовані в основному для світських, а не релігійних потреб⁶.

Метою статті є висвітлення окремих сторінок господарської діяльності Чернігівського Єлецького монастиря та визначення рівня його матеріального забезпечення на початку XX ст.

Часто-густо в господарських справах Єлецької обителі виникали фінансові непорозуміння між керівництвом монастиря та її орендарями. Такі конфліктні ситуації вирішувалися, серед іншого, і за участі Чернігівської духовної консисторії. Так, у 1904 р. її представники розглядали справу щодо оренди дворянином Іллею Конковським водяного млина на р. Білоус біля х. Романівка⁷.

Справа полягала в тому, що за вікарного єпископа Філіпа (Бекаревича), настоятеля цієї святині (на той час вікарії Чернігівської єпархії носили титул єпископа Новгород-Сіверського та були настоятелями Єлецької обителі), 31 жовтня 1900 р. було нотаріально засвідчено договір оренди млина між монастирем та Іллею Конковським. Термін оренди був розрахований на 12 років, починаючи зі спаду води у 1901 р. до спаду води у 1913 р. Плата становила 1000 руб. на рік, але

¹ Доценко А., Шевчик І. Чернігівський Єлецький монастир: історія і діяльність. *Чернігівські старожитності* / Національний архітектур.-іст. заповідник «Чернігів стародавній». Чернігів, 2010. Вип. 3. С. 20–21; Тарасенко А. Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь. Исторический очерк с приложением «Скарбицы потребной» Иоанникия Галятковского в русском переводе. Чернигов, 2013. С. 86; Картины церковной жизни Черниговской Епархии из IX вековой её истории. Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1911. С. 127.

² Доценко А., Шевчик І. Чернігівський Єлецький монастир... С. 25–26.

³ Тарасенко А. Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь... С. 100.

⁴ Там само. С. 100–105.

⁵ Доценко А., Шевчик І. Чернігівський Єлецький монастир... С. 23–26.

⁶ Непотенко І. Єлецький монастир у Чернігові у 1920-х рр.: діяльність в умовах становлення радянської влади. *Праці Центру пам'яткознавства* / Центр пам'яткознав. НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. Київ, 2016. Вип. 30. С. 256–269.

⁷ Держархів Чернігівської обл. (Державний архів Чернігівської області), Ф. 679. Оп. 3. Спр. 9. Арк. 1–1 зв.

платити треба було на півроку вперед. У випадку несплати в зазначений термін орендареві надавалося два тижні відтермінування платежу, після цього мала нараховуватися пеня в розмірі пів копійки на кожен руб за один прострочений день. Якщо орендна плата не була внесена у місячний термін, то монастир мав право стягнути з орендаря всі збитки через суд. У разі порушення боржником зобов'язання, він мав сплатити штраф у розмірі 500 руб. Згідно з договором, ремонт млина та всіх споруд, що з ним були пов'язані, мав відбуватися за рахунок орендаря. При підписанні договору він вносив завдаток у розмірі 120 руб.⁸

Однак уже за рік, у жовтні 1901 р., орендар Ілля Конковський на ім'я преосвященного Філіпа (Бекаревича) подав прохання про зменшення орендної плати за млин. Документ було передано на розгляд старшій братії Єлецької святині. Колегіально було вирішено, що для обителі було б вигідно зменшити плату за оренду млина до 575 руб. на рік, але за умови одночасного збільшення завдатку до 500 руб. Філіп (Бекаревич) своєю резолюцією від 10 грудня 1901 р. висловив згоду на зміни в договорі з Іллею Конковським. 9/16 січня 1902 р. єпархіальне керівництво постановило зменшити орендну плату за млин до 575 руб. за рік із збільшення завдатку до 500 руб.⁹

Улітку 1902 р. наступний вікарний єпископ та настоятель Чернігівського Єлецького монастиря преосвященний Ісидор (Колоколов) попросив представників духовної консисторії сповістити Іллею Конковського про те, що орендна плата за млин мала б відбуватися на підставі укладеного з обителлю договору від 31 жовтня 1900 р. Тобто плата за рік мала становити 1000 руб., а якщо орендар не згоден, то умови договору вважалися порушеними. Також Ісидор (Колоколов) пропонував духовній консисторії зробити розпорядження про те, щоб не визнавати договір з Іллею Конковським, який було укладено на підставі дозволу єпархіального керівництва, де йшлося про зменшенням платні за оренду млина до 575 руб. на рік та збільшенням завдатку до 500 руб.¹⁰

У кінці жовтня 1902 р. преосвященний Ісидор Колоколов надав до духовної консисторії рапорт намісника Єлецької святині ієромонаха Анатолія, в якому було зазначено, що Ілля Конковський не вніс орендну плату за друге півріччя 1902 р. в розмірі 175 руб. 6 коп., а також наголошено на тому, що орендар тримав свою худобу не в сараї, а в коморах при млині, чим псував комори та створював збитки обителі. Підкреслюючи це, представники Єлецького монастиря клопотали до консисторії про відмову Конковському в подальшій співпраці, зарахувавши внесений завдаток у рахунок оренди за користування водяним млином. Це пропонувалося зробити в разі відмови орендаря діяти за умовами першої редакції контракту¹¹.

Сам же орендар у своєму проханні скаржився на те, що адміністрація Чернігівського Єлецького монастиря вимагала плату за млин за договором від 31 жовтня 1900 р. та відмовлявся від цього варіанту угоди, посилаючись на постанову єпархіального керівництва про зменшення орендної плати до 575 руб. на рік. Також Ілля Конковський заявляв, що в разі відмови представників монастиря від договору на останніх умовах, він подаватиме позов на обитель за порушення договору на суму 6325 руб., а також за збитки, яких він зазнав, здійснюючи ремонт млина, на суму 1500 руб.¹²

Ілля Конковський мав бажання сплачувати орендну плату за млин у розмірі 575 руб. на рік з початку дії договору, а не з часу дозволу на зменшення орендної плати. Та йому була оголошена резолюція преосвященного Філіпа (Бекаревича)

⁸ Там само. Арк. 2–2 зв.

⁹ Там само. Арк. 2 зв.–3.

¹⁰ Там само. Арк. 1–1 зв.

¹¹ Там само. Арк. 1 зв.–2.

¹² Там само. Арк. 2.

про те, що в разі його незгоди з запропонованою намісником умовою, контракт вважатиметься порушеним. Тобто, відповідні суми платежів мали б співпадати з конкретними термінами дії умов договору. Водночас Ілля Конковський 24 лютого 1901 р. своїм підписом погоджувався з наказом консисторії щодо договору з Єлецьким монастирем, та зобов'язався виконувати умови, виплачуючи ті гроші, про які йшлося в першому варіанті угоди¹³.

Присяжний, котрий розглядав цю справу, зазначав, що наказ консисторії про зменшення плати за оренду млина був оголошений Іллі Конковському. Фактично після цього він приступив до виконання нових умов договору, заплативши завдаток (у повному обсязі), орендну плату за перше та друге півріччя, і за рахунок третього орендного платежу дав Єлецькому монастирю 48 пудів житнього борошна (хоча термін цього платежу ще натоді не настав). Тож оновлену угоду треба було вважати такою, що відбулася, хоча вона, як було видно зі справи, не з вини Іллі Конковського не була нотаріально оформлена. Якщо угода відбулася, то вона була обов'язкова і для монастиря та давала контрагенту обителі право вимагати задоволення усіх умов прописаного. Присяжний вважав, що відмовлятися від укладення контракту на нових вироблених та повідомлених Іллі Конковському умовах монастирю не слід, оскільки, прийнявши до уваги 12-ти річний термін оренди млина, розміри збитків Іллі Конковському, які він міг би вимагати в суді, могли б бути достатньо високими, так як орендар мав право вимагати не тільки фактично ним понесені збитки, а й різницю між дійсним прибутком млина та обумовленою платою за 12 років. В окремих пунктах договору також було встановлено обов'язок орендаря ремонтувати млин. І хоча характер та розмір ремонту млина був відданий на розсуд орендаря, він все ж мав підтримувати його в належному стані, а монастир мав право вимагати передання предмета оренди в порядку та справності після закінчення строку дії договору¹⁴.

У Чернігівській духовній консисторії було зазначено, що договір міг бути порушений не інакше, як за рішенням цивільного суду. Щодо питання, чи було порушення контракту у справі з Іллею Конковським, представники консисторії зазначили, що в цьому випадку підлягало обговоренню питання, на яких умовах договору з одного боку – адміністрації монастиря, а з іншого – орендаря, він може вважатися таким, що відбувся. Згідно з законом, договір про здачу нерухомого майна, яке належало монастирю, здійснювався за розпорядженням настоятеля з братією та після розгляду умов договору консисторією, постановою якої з цього приводу мала бути затверджена єпархіальним преосвященством. Ці вимоги були витримані при зміні умов укладеного договору 31 жовтня 1900 р. адміністрацією Єлецького монастиря з дворянином Іллею Конковським про оренду млина, за умов зменшення річної орендної плати до 575 руб. та збільшення завдатку до 500 руб. Відбулася і обопільна згода сторін, які домовлялися про такі умови, так як дворянин Ілля Конковський зробив напис на наказі консисторії про свою згоду. Вказана угода не тільки відбулася, але і фактично втілилась у життя, так як орендар заплатив 380 руб. додаткового внеску залогової суми та за півріччя, з 8 січня по 8 липня 1902 р., орендну плату вже згідно з договором на змінених умовах¹⁵.

У 1888 р. касаційний департамент урядового сенату надав роз'яснення щодо відмінності між значенням суті та форми у договорі. Відповідно до них були такі умови для виконання договору: правоздатність сторін, що домовляються; предмет, який не був вилучений з цивільного обігу; вільна згода сторін; наявність договору. Якщо не було виконано зазначених умов, то не було і договору. Форма ж не мала

¹³ Там само. Арк. 3–3 зв.

¹⁴ Там само. Арк. 4–4 зв.

¹⁵ Там само. Арк. 5–5 зв.

такого значення. Вона слугувала лише посвідкою наявності умов, необхідних для існування договору, та могла бути різною. Існування договору не залежало від використання тієї чи іншої форми, а її визначення залежало від обставин кожного окремого випадку. Згода могла засвідчуватись не тільки підписом договору, але й іншими діями сторін. За відсутності підпису однієї зі сторін, договір міг вважатися таким, що відбувся, через прийняття його цією стороною¹⁶.

Договір зі змінами умов між Єлецьким монастирем та дворянином Іллею Конковським про оренду млина, згідно з ухвалою єпархіального керівництва від 9/16 січня 1902 р., фактично вже виконувався через прийняття обителлю від Іллі Конковського додаткового завдатку до 500 руб. та орендної плати за час з 8 січня 1902 р. по 8 липня 1902 р. Угода по суті була підписана обома сторонами, так як на наказі консисторії, від 11 лютого 1902 р. № 2255, в якому повідомлялося орендарю про нові умови оренди з січня 1902 р., Ілля Конковський письмово виявив свою згоду. Таким чином, договір, на думку представників Чернігівської духовної консисторії, повинен був вважатись обов'язковим для однієї та іншої сторін, тим більше, як зазначав у своєму проханні Ілля Конковський, не було зроблено своєчасно нотаріальної відмітки про зміни умов договору не з його вини, а з вини адміністрації Єлецького монастиря¹⁷.

Також у консисторії обговорювалося питання про те, чи дійсно свого часу Ілля Конковський вніс згідно з контрактом усі гроші за оренду млина. Вважалося, що орендна плата за млин вносилаь орендарем згідно з умовами, затвердженими єпархіальним керівництвом, навіть більше того, оскільки, як повідомляв намісник обителі, за монастирем ще були борги за борошно, прийняте в розмірі 48 пудів, що в сумі становило 37 руб. 44 коп. Таким чином, у консисторії визнавали, що орендарем була внесена вся сума заставних грошей у розмірі 500 руб. за 1902 р. Також зазначалося, що якщо у представників монастиря були певні сумніви щодо правильності сплати коштів за оренду, то вони мали право звернутися до суду з цивільним позовом¹⁸.

Таким чином, договір зі змінами про оренду млина між Єлецькою обителлю та Іллею Конковським згідно з ухвалою єпархіального керівництва міг вважатись укладеним. Представники монастиря, окрім іншого, повинні були на договорі з орендарем від 31 жовтня 1900 р. зробити у нотаріуса надпис про зміни умов оренди та запропонувати Іллі Конковському прийти до нотаріуса для того, щоб відмітити у цьому договорі зміни, визначені єпархіальним керівництвом від 9/16 січня 1902 р. Окрім того, було видано наказ монастирю надати консисторії інформацію про сплату Іллею Конковським грошей за оренду млина за перше півріччя 1904 р.¹⁹.

Тож, розглядаючи господарські справи святинь, які мали суперечливий характер, у Чернігівській духовній консисторії проявлявся принцип об'єктивності як щодо монастирів, так і приватних осіб, які мали певні юридичні відносини з обителями. У своїх рішеннях єпархіальне керівництво не тільки визначало статус наявних угод, а й надавало певні рекомендації монастирям, якщо з дечим представники святинь були не згодні.

Пізніше, в 1917 р., вже за часів більшовицької влади, водяний млин на р. Білоус біля х. Романівка, що належав Єлецькому монастирю, на підставі постанови Чернігівського комітету ради робітничих селянських та солдатських депутатів був конфіскований та переданий з усім майном селянському комітету с. Гушчин. Все це відбулося без відома настоятеля та старшої братії обителі. На

¹⁶ Там само. Арк. 6–7.

¹⁷ Там само. Арк. 7.

¹⁸ Там само. Арк. 7 зв.–8.

¹⁹ Там само. Арк. 8–8 зв.

початку весни 1918 р., коли Управа губернського земельного комітету взяла на облік майно х. Романівка, млин вже був розграбований, про що було складено відповідний акт²⁰.

Незважаючи на зміни кінця 1910-х рр., Єлецька святиня все ще продовжувала господарську діяльність та отримувала прибутки від оренди свого майна. Гроші монастир мав також за продаж свічок, розсади, за надання місць для поховань та ін.²¹

Свого часу на території Чернігівської Єлецької обителі було поховано чимало релігійних осіб, благодійників, ктиторів, громадських діячів. До знищення радянською владою цвинтаря він налічував близько півтори сотні поховань. Плата за місця на ньому була вагомою статтею прибутків для монастиря²².

На початку ХХ ст. на території Єлецької святині ховали і чернігівських військових. Так, у листопаді 1905 р. чернігівський дворянин, колезький радник Петро Величковський прохав вікарного єпископа Нестора (Фоміна) про дозвіл поховати його загиблого сина Василя, який був офіцером Другої Забайкальської козачої батареї. Відповідь була позитивною²³. У грудні того ж року полковник у відставці Артемон Юскевич-Красковський звернувся до єпископа за дозволом про виділення для нього в огорожі Єлецької обителі місця для могили. Намісник монастиря ієромонах Іоанн вказав місце розташування – ліворуч від могили жандармського полковника Торського. Плата становила 100 руб. Преосвященний Нестор (Фомін) і в цьому випадку задовольнив прохання²⁴.

Ще однією статтею прибутків монастирів було передання в оренду озер. Проте і тут траплялися випадки, коли спірні питання щодо оренди не могли бути вирішені без втручання духовної консисторії. Так, у липні 1905 р., згідно з ухвалою єпархіального керівництва, козаку Козелу було відмовлено в оренді озера «Підводне», що належало Чернігівському Єлецькому монастирю. Це сталося через те, що водойма вже була орендована міщанином Глазом. Певно, чи то представники обителі просили дозволу у консисторії на зміну орендаря, чи Козел прохав у монастиря, щоб озеро передали в оренду саме йому, однак фактично зміна користувача водоймища не відбулася²⁵.

За допомогою єпархіального керівництва також залагоджувалися питання щодо термінів надання монастирської землі в оренду. Так, у жовтні 1905 р. вирішувалася проблема орендування двох монастирських ділянок землі, які були під забудовою Володимира та Євдокії Фіалковських. Судячи з документів, винаймання двох ділянок здійснювалося на два різні терміни. Тому рішенням преосвященного Нестора (Фоміна) було рекомендовано вчинити такі дії, внаслідок яких з травня 1906 р. обидві вказані ділянки землі мали бути надані в оренду одній особі за новим нотаріальним контрактом²⁶.

Також Єлецький монастир здавав в оренду землю Чернігівському відділенню Опікунства імператриці Марії Олександрівни над сліпими. Ділянка була розташована поблизу монастирських мурів із західного боку. Її площа становила 50 кв. саж. (близько 228 кв. м або 2,28 арів). На цій землі був розміщений житловий будинок та господарські споруди, які належали Чернігівському

²⁰ Держархів Чернігівської обл., Ф. 679. Оп. 3. Спр. 400. Арк. 1–5 зв.

²¹ Держархів Чернігівської обл., Ф. 679. Оп. 3. Спр. 529. Арк. 2–2 зв.

²² Ванжула О. Некрополь Єлецького монастиря в Чернігові за дослідженнями А. А. Карнабеда. *Карнабідівські читання / Національний архітектур.-іст. заповідник «Чернігів стародавній»*, Центр пам'яткознав. НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. Чернігів, 2017. Вип. 1–3. С. 14.

²³ Тарасенко А. Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь... С. 101.

²⁴ Держархів Чернігівської обл., Ф. 679. Оп. 3. Спр. 944. Арк. 38.

²⁵ Там само. Арк. 1.

²⁶ Там само. Арк. 8–8 зв.

відділенню Опікунства імператриці Марії Олександрівни над сліпими. Термін оренди становив 10 років у період з 1 січня 1905 по 1 січня 1915 р. За рік обитель мала отримувати по 15 руб. Плата за оренду бралася наперед за кожен рік²⁷.

Згідно з договором, у випадку несплати цих коштів у зазначений термін орендареві надавалося два тижні пільгового періоду. Якщо і в цей термін гроші не були сплачені, то Чернігівське відділення Опікунства імператриці Марії Олександрівни над сліпими було зобов'язане знести всі свої споруди з ділянки, яка була в оренді, та прибрати сміття. Якщо цього б не відбулося, орендар мав сплатити штраф. Після закінчення орендного терміну з дозволу єпархіального керівництва мав бути укладений новий договір або знесені всі приміщення на цій ділянці з обов'язковим прибиранням сміття. У разі, якщо Чернігівське відділення Опікунства імператриці Марії Олександрівни над сліпими забажало би під час дії угоди з монастирем передати землю у користування комусь іншому, то це неможливо б було зробити без відома та згоди керівництва святині. За рахунок орендаря мала б бути встановлена огорожа навколо вказаної ділянки, організовано її прибирання від сміття та снігу. Чистим мав бути і тротуар поруч²⁸.

Рада Чернігівського відділення Опікунства імператриці Марії Олександрівни над сліпими цей проєкт контракту розглянула та затвердила 16 грудня 1904 р. На початку весни 1905 р. договір між двома сторонами було нотаріально посвідчено²⁹.

До господарських питань обителі можна віднести і благоустрій її земельних ділянок, що межували із садибами чернігівців. Проте, не завжди це відбувалося за рахунок монастиря.

Так, восени 1905 р. до вікарного єпископа Нестора (Фоміна) звернулася почесна громадянка Чернігова Олександра Остапенко, котра просила дозволу на зведення огорожі на межі її садиби та монастирського городу. Жінка зазначала, що уповноважені представники обителі на чолі з намісником ієромонахом Іоанном та землеміром Г. Дерябою виходили на територію, де мала б бути збудована нова огорожа замість занепакої. О. Остапенко також повідала про те, що Г. Деряба, керуючись документами, які вона надала (кріпосним роздільним актом, ввідним листом та планом, що був переданий їй колишнім власником), а також планом Єлецького монастиря, заміряв садибу та поставив межові знаки. Жінка вказувала, що, незважаючи на те, що з її сторони не було захоплення зайвої землі, намісник ієромонах Іоанн відмовлявся надати дозвіл на спорудження нової огорожі без благословення єпископа. Вона хотіла прискорити цю справу, інакше її садиба на зиму була б не загородженою.

15 жовтня 1905 р. преосвященний Нестор (Фомін) надав дозвіл на побудову нової огорожі та доручив наміснику обителі проконтролювати, щоб нові стовпи паркану були поставлені на місці старих. Ієромонах Іоанн мав персонально відповідати за те, щоб у цьому випадку не було завдано збитків монастирським інтересам³⁰.

Обитель не тільки отримувала прибутки від своєї господарської діяльності. Було досить багато і витраток, зокрема, платня за воду. Наприклад, на початку ХХ ст. Чернігівський Єлецький монастир для своїх потреб користувався міським водогоном. Оплата залежала від показників водолічильника. Так, за період з 6 жовтня по 30 листопада 1905 р. вона становила 24 руб. 45 коп. Міська управа сповістила святиню про те, що сплатити кошти потрібно було протягом 15 днів. Після закінчення цього періоду, якщо гроші не були б внесені, подача води мала бути припинена³¹.

²⁷ Там само. Арк. 52.

²⁸ Там само. Арк. 52–52 зв.

²⁹ Там само. Арк. 52, 53.

³⁰ Там само. Арк. 4–4 зв.

³¹ Там само. Арк. 45.

1905 р. у зв'язку з революційними перипетіями криміногенна ситуація в країні та Чернігові зокрема погіршувалася. Окрім того, що бандити та грабіжники здійснювали напади на установи та приватних осіб, часто-густо в їхнє поле зору потрапляли й церковні святині. Так, єпархіальне керівництво звітувало Святішому синоду про те, що були випадки крадіжок дорогоцінних предметів та прикрас релігійного призначення у храмах і церковних сховищах. Тому релігійним діячам необхідно було звернути увагу на здійснення невідкладних заходів щодо охорони церковних та монастирських святинь, особливо коштовних речей. Відповідний наказ у вересні 1905 р. отримав і намісник Чернігівського Єлецького монастиря ієромонах Іоанн. Посилення охорони, певно, впливало на фінансове становище обителі³².

Отже, господарські справи Чернігівського Єлецького монастиря на початку ХХ ст., незважаючи на неспокійний час, продовжували розвиватися в позитивному руслі. Окреме майно святині здавалося в оренду, прибутки надходили від надання місць для поховань, здійснення обрядів, таїнств та ін. Дуже часто у цій діяльності виникали суперечливі питання між монастирем та орендарями. Такі проблеми могли вирішуватися за допомогою Чернігівської духовної консисторії чи, в крайньому разі, цивільного суду. Відзначимо, що вирішенню майнових суперечок у монастирі приділяли значну увагу, що говорить про досить обмежене матеріальне становище святині на той час. Уже наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр. у зв'язку зі зміною влади, яка в подальшому впроваджувала антирелігійну політику, справи просувалися набагато гірше. Врешті монастир як релігійний осередок було закрито, а його майно передано до державної власності.

References

- Derzharhiv Chernihivskoi obl. (Derzhavnyi arhiv Chernihivskoi oblasti) F. 679. Op. 3. Spr. 9. Ark. 1–8.
- Derzharhiv Chernihivskoi obl. F. 679. Op. 3. Spr. 400. Ark. 1–5 b.
- Derzharhiv Chernihivskoi obl. F. 679. Op. 3. Spr. 529. Ark. 2–2 b.
- Derzharhiv Chernihivskoi obl. F. 679. Op. 3. Spr. 944. Ark. 1, 4–4 b, 8–8 b, 38, 52–53.
- Dotsenko, A., & Shevchyk, I. (2010). Chernihivskiy Yeletskiy monastyr: istoriia i diialnist. *Chernihivski starozhytnosti*, 3.
- Kartiny tserkovnoi zhizni Chernigovskoi Eparkhii iz IX vekovoi ee istorii (1911). Kyiv, Russian Empire : tipografyia S. V. Kulzhenko.
- Nepotenko, I. (2016). Yeletskiy monastyr u Chernihovi u 1920s.: diialnist v umovakh stanovlennia radianskoi vlady. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*, 30.
- Tarassenko, A. (2013) Chernygovskii Yeletskii Sviato-Uspenskii monastir. Istoricheskii ocherk s prilozheniiem «Skarbnitsyi potrebnoi» Ioannikiia Galiatovskogo v russkom perevode. Chernihiv, Ukraine.
- Vanzhula, O. (2017). Nekropol Yeletskoho monastyria v Chernihovi za doslidzhenniamy A. A. Karnabeda. *Karnabidivski chytannia*, 1–3.

Литовченко Олександр Леонідович – молодший науковий співробітник науково-просвітницького відділу Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» (вул. Преображенська, 1, м. Чернігів, 14000, Україна).

Lytovchenko Oleksandr L. – junior research scientist of the Scientific and educational department of Ancient Chernihiv National Architectural and Historical reserve (1 Preobrazhenska Street, Chernihiv, 14000, Ukraine).

E-mail: lytovs@ukr.net

³² Держархів Чернігівської обл., Ф. 679. Оп. 3. Спр. 944. Арк. 11; Тарасенко А. Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь... С. 102.

TO THE QUESTION OF THE ECONOMIC ACTIVITY OF CHERNIHIV YELETSKYI MONASTERY AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The purpose of the article is to characterize some particular pages of economic activity of Chernihiv Yeletsnyi Monastery at the beginning of the 20th century, as well as to determine the level of financial position of the monastery of the studied period. **The methodology** involves the application of the problem-chronological method in the matter of structuring the material. General scientific methods of description, analysis and induction, as well as historical-genetic method are used in the article. **The scientific novelty** of the work is in those issues of activity of the Yeletsnyi Monastery in the first years of the 20th century, which mostly remain out of the regard of researchers. On the basis of archival materials, the main sources of income of the monastery are shown, the problematic issues that arose during the economic activity are revealed, as well as the relevant conclusions are made regarding the material condition of the shrine. **Conclusions.** Economic affairs of Chernihiv Yeletsnyi Monastery at the beginning of the 20th century developed in a positive direction, though not as actively as it was, for example, at the turn of the 17th and 18th centuries. The property of the shrine was often rented. The income also came from the proceeds of the providing of burial places, rituals, sacraments, etc. Very often, in the course of this activity, conflicting issues arose between the monastery and the tenants. They were usually solved with the participation of the Chernihiv Spiritual Consistory. In general, taking into consideration the fact which attention was given to the solving of the problems in the monastery, we assume that the material status of the shrine, at the beginning of the 20th century, was rather limited. Later, in connection with the coming of Soviet power, which continued to implement anti-religious policies, the economic affairs of the monastery were much worse. Eventually, the monastery was closed, and buildings in its territory, in the 1920s, were occupied by various Soviet institutions.

Key words: economic activity, spiritual consistory, abbot of the monastery, lease, Chernihiv Yeletsnyi Monastery.

Дата подання: 13 квітня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 17 квітня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Литовченко О. До питання про господарську діяльність Чернігівського Єлецького монастиря на початку ХХ ст. *Сіверянський літопис*. 2020. № 2. С. 107–115. DOI: 10.5281/zenodo.3860256.

Цитування за стандартом АРА

Lytovchenko, O. (2020). Do pytannia pro hospodarsku diialnist Chernihivskoho Yelets'koho monastyrnia na pochatku ХХ st. [To the question of the economic activity of Chernihiv Yeletsnyi monastery at the beginning of the 20th century]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 107–115. DOI: 10.5281/zenodo.3860256.